

DĂRÂMAREA BISERICII VĂRZARU ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ

**Gloria Gabriela RADU
Gheorghe BULEI
Monica SÂNGEORZEAN**

Pertinentele studii publicate de istoricul și filologul Grigore Tocilescu¹ – fost director al Muzeului de Antichități din București – și, mai recent, de arhitectul Cristian Moisescu² vorbesc despre unele tentative de dărâmare a bisericii Vărzaru încă din anul 1853, în ea nemaioficiindu-se slujbe cu mult înaintea acestei date.

Arhivele Statului Filiala Dâmbovița ne-a oferit posibilitatea de a studia cele două etape ale demolării bisericii, respectiv anii 1866 și 1899-1905 când, practic, terenul era nivelat.

Capitală a Țării Românești vreme de mai bine de 3 veacuri, Târgoviștea avea numeroase monumente de arhitectură civilă și religioasă, amplasate la Curtea domnitorului, sau pe întreaga suprafață a așezării. Unul dintre aceste monumente, datând din secolul al XVII-lea, era și biserica Vărzaru, situată în partea de nord a orașului, într-o zonă în care mai ființau, la acea dată, biserica de rit catolic Sf. Francisc, bisericile ortodoxe Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru și biserica ctitorită de boierii Crețulești.

Înaintând în timp, proasta gospodărire și neglijența slujitorilor bisericești în ceea ce privește conservarea monumentului și remedierea oportună a eventualelor stricăciuni datorate intemperiilor, vor fi contribuit la degradarea locașului până la stadiul de ruină, de loc predilect de aruncare a gunoaielor, favorizând infestarea aerului cu mirosuri grele și determinându-i pe localnici să adreseze plângeri diriguitorilor comunei, cerând grabnica demolare a zidurilor insalubre. Că biserica nu mai era decât un morman de cărămizi este dovedit în suplica lui Gh. Tighineanu

din 13 iunie 1886 care, după ce apreciază preocupările edilitare, de înfrumusețare a orașului desfășurate de Primărie, atrage atenția că „în oraș strada Suseni este o ruină numită (Biserica Vârzaru), care servă de mai mulți ani de toate murdăriile și pericolele, ear aspectul detestabil... această ruină să dispară cât de urgent în locul Altarului să se pună un grilaj”³.

La mai puțin de o lună de la sesizare, la 4 iulie 1886 Consiliul comunal, luând în discuție starea precară a bisericii Vârzaru, admite că se impune dărâmarea „fostei biserici Vârzaru care actualmente servă de depozit tuturor infecțiilor în partea locului”⁴. Uzanța cerea, însă, acceptul Protopopului căruia Primăria îi remite adresa nr. 2345 din 7 iulie 1886, în care se specifică „Fosta biserică Vârzaru, astăzi într-o completă ruină, a ajuns de servește de depozit tuturor murdăriilor din partea locului. Consiliul comunal, sesizat fiind de reclamații din partea orășenilor și în interesul igienii publice a decis în ședința de la 4 corent dărâmarea acelei ruine și limpezirea locului, după ce însă mai întâiu se va lua și avizul Sfinției Voastre”⁵. Răspunsul Protoieriei nu se lasă așteptat, înalta față bisericească citând, ca precauție, decizia Mitropoliei, forul ecleziastic superior: „La adresa Domniei-Voastre cu nr. 2345 am onoare a răspunde în baza Ordinului Sfinței Mitropolii nr. 1544 că se poate dărâma, conform dispozițiunei luată de Domniile voastre, iar în cât privește locul unde este Sf. Prestol, veți binevoi a stărui cu tot dinadinsul să se pună o cruce sau un monument care se va îngrădi, în memoria că acolo a fost un sfânt locaș”⁶.

Trecând la treburile mai lumești, Primăria îl trimite pe șeful Serviciului tehnic, inginerul G. N. Udrescu să evalueze câștigul obținut din vânzarea cărămizilor și a celorlalte materiale provenite din demolare: „În conformitate cu ordinul Dvs. nr. 2344/86”, răspunde ing. G. N. Udrescu, „M’am transportat la ruinele bisericii numită Vârzaru, unde am constatat prin măsurători suma ce ar costa dărâmarea acestei ruine, precum și suma aproximativă ce s’ar putea obține din materialele de cărămidă ce va rezulta”⁷. Cu o promptitudine remarcabilă, demnă de o cauză mai nobile, prefectul de Dâmbovița își dă binecuvântarea: „Asupra cazului de care tratează încheierea primită cu adresa Dvs. nr. 2789, Onor. Comitetul Permanent deliberând în ședința sa dela 18 august corent, a luat soluțiunea următoare:... relativ la dărâmarea ruinelor numite Biserica Vârzaru, despre care se asigură că mijlocește și avizul Mitropoliei... Comitetul în consecință își dă avizul”⁸.

În finalul primei faze a evenimentului în cauză, primarul face convenita recapitulare: „Consiliul comunal, în ședința de la 4 iulie expirat, pentru motivele

ce se văd în anexata încheiere, a decis dărâmarea ruinelor rămase din fosta biserică Vârzaru, cu condițiune a se consulta și Protoierul local dacă are ceva de obiectat împotriva acestii măsuri, Protoierul consultând și Sfânta Mitropolie asupra casului, ne comunică prin adresa nr... avizul său de adesiune cu obiecțiunea că unde a fost prestolul să se puie o cruce. Subscrisul comunicând Dvs. cele ce preced și având în vedere că conform alin. 7 sub articolul 53 din Legea Consiliilor orice dărâmări urmează a fi aprobate de Onor. Comitet, Vă rog cu onoare a pune cazul în deliberare spre a-i da legala aprobare și a ne comunica rezultatul⁹.

Mai bine de un deceniu, problema trece în uitare.

Iată însă că un localnic din suburbia Sf. Dumitru o repune pe tapet, angajându-se să dărâme zidurile rămase cine știe cum pe verticală, fără plată, doar cu condiția recuperării materialelor rezultate¹⁰. Primarul, altul acum, după trecerea intervalului de timp, se adresează Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, cerând aprobare pentru demolarea monumentului religios deoarece, zice d-sa „... mensionata biserică nu face parte nici din cele declarate ca monumente istorice“...¹¹. (Declarația Primăriei se referă la Inventarierea monumentelor istorice conform Legii promulgate în 17 noiembrie 1892, a Comisiunii pentru Conservarea monumentelor, în virtutea căreia monumente religioase în Târgoviște erau considerate Biserica Curții domnești; Biserica Albă Județeasă; Biserica Stelea; Biserica Sf. Constantin; Biserica Sf. Nicolae Simuleasa; Biserica Sf. Dumitru și Biserica Crețulescu¹².)

De acum încolo începe o corespondență susținută și un du-te – vino alert între biserica Vârzaru – sau ceea ce a mai rămas din ea –, Primărie, Prefectură, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și Comisiunea Monumentelor Istorice. Inginerul Nichita, mergând la fața locului, îl găsește pe Constantin Pietrăreanu în plină acțiune demolatoare, îndemnat și de câțiva locuitori din împrejurimi, fără a avea, însă, vreo autorizație. Cererilor tot mai insistente ale Primăriei, de a primi aprobarea – ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice le răspunde, agasat, că așteaptă lămuriri de la arhitectul N. Gabrielescu, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, care urma să viziteze monumentul în discuție: „În urma raportului Dvs. nr. 5610 din 29 decembrie 1899, prin care arătați că în acel oraș este o biserică veche, numită Vârzaru, care fiind părăsită a ajuns în desăvârșită ruină și se aruncă în interiorul ei de cutezători, murdării, cereați ca să se dărâme. Vi s'a răspuns ... în 3 aprilie 1900 că ministrul, înainte de a lua vreo deciziune are nevoie de speciale informațiuni relativ la acea biserică și prin urmare nu vă autoriză să o dărâmați. Actualmente suntem informați că ați dărâmat acea biserică și pentru

aceasta vă rugăm a ne da grabnic informațiuni asupra motivelor ce v'au determinat de a dărâma biserica"¹³.

Răspunsul primarului e patetic: mai mulți cetățeni vecini ai ruinelor bisericii Vârzaru, au reclamat... verbal primăriei, cerând a se lua măsuri pentru dărâmarea acelor ruine „cari, servind de asil paserilor nocturne cobitoare făcea spaima copiilor și femeilor în timpul nopților; apoi prin murdăriile aruncate în interior și împrejurul ruinelor se viția aerul îndată ce primăvara sosia; prin crăpăturile mari ce se vedeau verticale în ziduri amenința să cadă asupra trecătorilor, cari preferau să facă ocoluri mari pentru a nu trece pe sub acele ziduri negre și colțorate"¹⁴. Primarul mai arată că după ce Constantin Pietrăreanu a început lupta cu zidurile, a venit ordinul sistării, dar era „cam târziu: zidurile cele înalte și colțorate, zdrențuite și crăpate erau deja dărâmate, probabil cu multă înlesnire din cauza crăpăturilor care le-ar fi expus în scurt timp căderii de la sine; acum în interiorul zidurilor și pîmprejur zac mormane de moloz. Dacă Comisiunea Monumentelor Publice a găsit că ruinele bisericii Vârzaru din Târgoviște – prin simplul fapt că erau străvechi – constituiau un monument public, la această primărie negăsindu-se inventarul general ordonat de art. 3 din Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice – vezi nota 12 – vă rog a da ordin parquetului de Dâmbovița să dea în judecată pe delicventul Const. Pietrăreanu“...¹⁵. Așadar, iată și clasicul „țap ispășitor“... Pentru acoperire, primarul primește, în 16 noiembrie 1900 – observați cu câtă întârziere – și proba scrisă de câțiva locuitori în favoarea demolării ruinelor bisericii: „Din vremuri aproape uitate, Biserica numită Vârzariul din acest Orașu, fiind lassată în părăsire, a căzut în cea mai tristă ruină și este cunoscut de toți că acum în urmă – locu de adăpost al acelor paseri cântecul trist și considerat ca aducător de nenorociri – această ruină devenise periculoasă sănătății publice și în același timp amenința cu căderea pe trecători, pe lângă ea fiind drumul ce merge la gârlă, totdeauna atât de frecventat de Public... depositându-se pe locul viran din jurul ei și chiar în interior, Gunoaie și Animale moarte care căzând în descompunere, această ruină nu era decât un focar de infecțiune amenințând serios Sănătatea Publică... De vreme ce credem că această Ruină nu are nici uo însemnătate Istorică (motivația pare a fi sugerată de primarul însuși) bine voiți a lua măsurile ce veți crede de cuviință pentru dărâmarea acelu zid ce a mai rămas din acea ruină“...¹⁶. Printre semnatari, stupefiant un preot I. Stănescu și nume cunoscute ale urbei: Th. Poenaru, I. Rădulescu, Ion Ciocan, Gh. Constantinescu, Tudorache Mihai Feraru, Nae Modoran, G. Gheorghiu, Gh. Tighineanu (aceiași din 1886, cu propunerea inițială de dărâmare

a bisericii), Petrache Calciu, Busuioc Const., Nae Dimitrescu, Al. Gogescu, Spirea Mortoiu ș.a. Ceea ce primarul și desăvârșise; mai puțin, însă, a ținut cont de recomandările atât ale Protoieriei, în 1886, cât și ale semnatărilor scrisorii din 1900: „cu Pietrele ce s’au găsit în zid s’ar putea face fără multă cheltueală un Grilajiu pe locul unde a fost Sfânta Massă, potrivit datinelor Creștine“¹⁷...

La sfârșitul anului 1900, la 21 decembrie, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice face cunoscut Primăriei Târgoviște că autorizează ridicarea materialului rezultat din dărâmarea bisericii Vârzaru, dar numai sub supravegherea revizorului școlar, care va observa eventualele înscriși pe cărămizi, sau alte obiecte însemnate. După ce va face curățenia gunoaielor, să anunțe Ministerul, pentru a-l trimite pe arhitectul N. Gabrielescu să facă constatările ce se impun, spre a da – sau nu – avizul pentru demolarea restului acelei biserici. De-abia peste 4 ani – respectiv în 21 februarie 1904 – Ministerul își dă avizul și cere Primăriei să ia „măsuri cât mai de urgență, pentru dărâmarea zidului ce a mai rămas din biserică „Vârzaru“... și a se ridica și a ne trimite planul de situațiune al locului acestei biserici... pentru a lua anume dispozițiuni privitoare la acest loc“¹⁸.

Două secole și mai bine s-a luptat această biserică, mai întâi cu vitregiile naturii, apoi cu indiferența oamenilor care, într-un mod cu totul de neînțeles la un neam creștin, în loc de a depune demersuri pentru repararea stricăciunilor, a ales calea distrugerii, susținuți și de persoanele a căror menire era chiar aceea de păstrare în bune condiții a monumentelor publice – denumire generică pentru monumentele istorice de orice fel; am numit aici Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice; Comisiunea Monumentelor Istorice; prin arhitectul N. Gabrielescu; Consiliul comunal al Primăriei și Comitetul Permanent al Prefecturii de Dâmbovița la finele secolului al XIX-lea și începutul celui nou, al XX-lea.

Ce s-a ales de locul în care a fost amplasată, în vremea lui Matei Basarab, biserica Vârzaru?

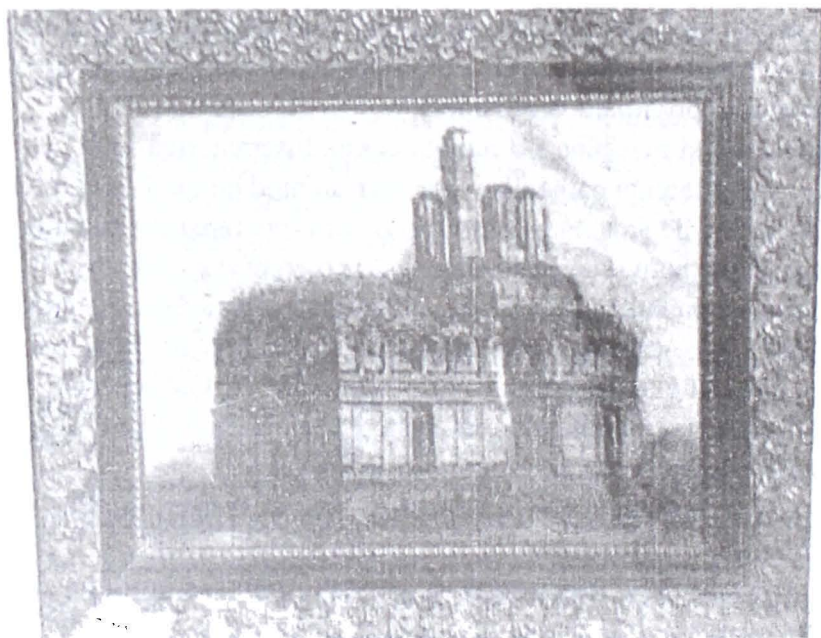
Nimic nu amintește trecătorului că „acolo“ a trăit și a murit un sfânt locaș. Doar cercetătorului îi este dat să afle, din prețioase documente de arhivă, că „zomolul“ și alte resturi rămase din dărâmarea ruinelor bisericii au fost transportate și împrăștiate pe străzile vecine:

- „Strada Vârzaru
- Strada Bărăției (pe partea nepavată)
- Strada Piscului
- Strada Matei Basarab

– Strada Crețulescu¹⁹.

Și nu găsim un „epitaf” mai potrivit, decât virulenta proză a genialului Ion Luca Caragiale, intitulată chiar „Dărâmarea bisericii Vârzaru”: „... La o margine a orașului, se ridica de pe vremuri o biserică, pe care lumea de acolo o numea biserică Vârzaru... Biserica era ruinată și de mult părăsită... De sub bolțile de sub cari, odinioară, pe vremea vitejilor străbuni, ieșeau în valuri mirosul de smirnă și tămâie, ieșea acum, prin ușile și ferestrele vraște, alt cu totul fel de valuri... O timpuri! O mirosoari!... o cărămidă spartă în două cu o inscripție parte slavonește, parte românește... făcută cu un cuiu... arăta că biserica Vârzaru fusese clădită chiar pe vremea lui Matei Basarab și mastru fusese unul Dima... tot Dima îl chema și pe artistul care a zidit baia turcească din Iași a lui Vasile Lupu. Poate să fie același“²⁰.

PICTURA REPREZENTÂND BISERICA VÂRZARU

*Ștefan Vasilescu, Biserica Vârzaru.
pictură aflată în Colecția de Artă plastică a CMNCD Târgoviște*

Lucrarea „Biserica Vârzaru” de Ștefan Vasilescu, ulei pe carton, dimensiuni 0,32 x 0,40, a fost executată în 1889, conform datării existente în dreapta jos, alături de semnătură, redată în brun închis.

Monumentul este înfățișat privitorului cu fațada sud-vestică pe un promotoriu de teren cu vegetație în preajmă, care înviorează tonurile de ocru și brun predominante.

Clădirea în ruină, cu acoperișul distrus și turla în paragină, din care mai rezistă baza turnului și patru coloane de susținere fragmentate, degajă – dincolo de motivația romantică – o reală situație a acestei biserici, oricum mai plăcută prin rafinamentul pictural decât descrierile vremii.

Corpul edificiului este fidel redat cu elemente de decorație: soclul – cărămidă aparentă; fațada împărțită în două registre: în partea inferioară panouri dreptunghiulare, cu chenar lat; în partea superioară, decorație de arcade în șir continuu. Cele două registre sunt separate de două șiruri de brăie zimțate, delimitate între ele. În partea inferioară o mică fereastră străpunge zidul central, iar cealaltă fereastră se află în dreptul altarului. În stânga este vizibil portalul boltit de la intrare. În partea dreaptă se vede o sumară porțiune din gardul curții.

Deși în paragină, edificiul plasat în prim-plan, singular, degajă monumentalitate și se remarcă actualmente – dincolo de virtuțile artistice – echilibru compozițional și cromatic și pentru valoarea documentară.

NOTE

1. Grigore Tocilescu, „*Analele Acad. Rom. Partea administrativă și dezbateri*”, s. II, tom. XXIII, 1900-1901, p. 9-10.
2. Cristian Moisescu, „*Târgoviște. Monumente istorice și de artă*”, Ed. Meridiane, București, 1979.
3. Fil. D-ța a Arh. St., Fond Primăria Târgoviște, dos. 17/1886, f. 1.
4. *Ibid.*, f. 2.
5. *Ibid.*
6. *Ibid.*, f. 3
7. *Ibid.*, f. 4.
8. *Ibid.*, f. 5
9. *Ibid.*, f. 6
10. *Ibid.*, dos. 30/1899-1905, f. 1.
11. *Ibid.*, f. 3.
12. *Ibid.*, dos. 15/1893, f. 11-13.

13. *Ibid.*, dos. 30.1899-1905, f. 6.
14. *Ibid.*, f. 8.
15. *Ibid.*, f. 9.
16. *Ibid.*, f. 10.
17. *Ibid.*, f. 10.
18. *Ibid.*, f. 12.
19. *Ibid.*, f. 16
20. Ion Luca Caragiale, *Opere*, vol. IV, ed. îngrijită de Șerban Cioculescu, p. 85.

LA DÉMOLITION DE L'ÉGLISE VÂRZARU REFLÉTÉE DANS DES DOCUMENTS D'ARCHIVE

RÉSUMÉ

L'étude parle de la démolition célèbre et retrouvable d'une église, une des plus vieilles de Târgoviște – Vârzaru.

Parvenue lieu de dépôt des ordures de la ville, l'église devient une ruine au fur et à mesure. Au lieu d'attribuer du capital pour l'entretenir et pour le réparer la mairie fait des interventions pour la démolition de l'église. Pour que le désastre soit complet La Commission des Monuments Historiques est d'accord avec ce sacrilège.

C'est l'écrivain roumain I. L. Caragiale qui en a écrit une triste histoire qui se trouve à la fin de cet étude.